

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ 2018

Головний редактор

БолтрИК Юрій Вікторович, канд. іст. наук

Редакційна колегія

БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, д-р іст. наук

ГорБАНЕНКО Сергій Анатолійович, канд. іст. наук

ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, д-р іст. наук, проф.

КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, канд. іст. наук

ЛИТВИНЕНКО Роман Олександрович, д-р іст. наук, проф.

Моця Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, д-р іст. наук, проф.

ПОТЕХІНА Інна Дмитрівна, канд. іст. наук

САПОЖНИКОВ Ігор Вікторович, д-р іст. наук

СКОРИЙ Сергій Анатолійович, д-р іст. наук, проф.

СУПРУНЕНКО Олександр Борисович, канд. іст. наук

ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, д-р іст. наук, проф.

ЧАБАЙ Віктор Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України

Прийм матеріалів:

Польовий комітет ІА НАН України
просп. Героїв Сталінграда, 12, м. Київ 04210
тел. (044) 254-11-37, 254-11-66
факс (044) 418-33-06
e-mail: polkomia@gmail.com

Виходить за інформаційної підтримки
ВГО «Спілка археологів України»

pdfelement

Видання здійснене коштом
ДП «НДЦ "Охоронна археологічна
служба України"» ІА НАНУ

ОХОРОННА
АРХЕОЛОГІЧНА
СЛУЖБА
УКРАЇНИ

А-87 Археологічні дослідження в Україні 2018. Київ: ІА НАН України, 2020, 310 с.

ISBN 978-617-7810-11-6

Видання є щорічником, який готується до друку Польовим комітетом Інституту археології НАН України. Містить інформаційні повідомлення про роботу археологічних експедицій поточного польового сезону.

Стане в нагоді науковцям, студентам і всім, хто стежить за розвитком сучасної української археологічної науки.

УДК 904(477)

В оформленні обкладинки використано фото: могильника острів 1 (В. Гнера та І. Зоценко) і фігурки предстоячої Богородиці з поселення ходосівка-рославське (І. Ремізовський)

ISBN 978-617-7810-11-6

© Інститут археології НАН України, 2020
© Автори статей, 2020

редактори: О. Білінський, О. Каряка, М. Павлова; оформлення обкладинки: А. Панікарський; верстка: С. Горбаненко

Підписано до друку 25.03.2020. Формат 60 × 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Antiqua. обл.-вид. арк. 37,9.
Ум. друк. арк. 36,2. Наклад 200 прим. Зам.

Інститут археології Національної академії наук України; 04210, м. Київ,
проспект Героїв Сталінграда, 12; www.ianau.org.ua.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виговарювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 6290 від 09.07.2018 р.

закладено шурф 3, який мав підтвердити наявність тут культурного шару трипільської культури відповідного часу. розміри шурфу 9 × 3 м, доведено до глибини 2,4 м (рис. 1: 3—6). Встановлено, що у цьому місці знаходилося штучне заглиблення часів трипільської культури, вірогідно, котлован для видобування глини-лесу для будівництва житлових споруд.

У його заповненні виявлено сотні фрагментів кісток тварин, давні знаряддя праці та значну кількість фрагментів посуду трипільської культури. Виявлено такі групи керамічних виробів: посуд із заглибленим орнаментом (рис. 2: 1—6); посуд без орнаменту (рис. 2: 7—9); посуд з мальованим орнаментом (рис. 2: 10—13); «кухонний» посуд (рис. 2: 14—16). Вдалося зібрати деякі

розвали, однак більшість знахідок являє собою лише частини посудин. Привертає увагу відносно значна (порівняно з розкопками В. хвойки) кількість мальованого посуду, що можна пов'язати з особливістю археологізації такого об'єкту як котлован, яка відмінна від цього процесу для звичайних жител, що тут були раніше досліджені.

Виявлені матеріали можна датувати етапом VI—II трипільської культури. Саме вони стали одним з найголовніших «речових доказів», що знайдено саме те поселення, оскільки належали до тієї самої «культури А», що і знахідки В. хвойки, зроблені наприкінці XIX ст.

Таким чином, розташування, розміри поселення, знайдений керамічний матеріал можуть свідчити, що перед нами саме епонімна пам'ятка трипільської культури.

М. Відейко, Є. Слесарев, М. Відейко

РОЗВІДКИ В ОБУХІВСЬКОМУ РАЙОНІ

експедиція для археологічних і етнографічних досліджень Київського філософського факультету Київського університету ім. Б. Грінченка проводила розвідки на території обухівського р-ну Київської обл.

Головним завданням польового сезону було проведення розвідок на території та в околицях с. трипіль з метою виявлення там археологічних пам'яток. Проведено обстеження долини р. Красна у районі вул. Підгірної та закладено два шурфи, зроблено дві зачистки на Посадівій Горі — городищі літописного міста треполь.

У долині р. Красна археологічні пам'ятки виявлено не було. тому основні роботи було зосереджено на городищі, де за відомостями, отриманими від працівників музею та з публікацій, відомі знахідки керамічних виробів різного часу, починаючи від етапу VI—II трипільської культури до XIX—XX ст. У минулому археологічні розкопки на городищі не відбувалися, а всі відомості стосовно культурного шару було отримано під час проведення різноманітних будівельних та земляних робіт, насамперед, прокладання комунікацій, тому було вирішено перевірити наявність та збереженість культурного шару у центральній частині гори, на ділянці біля обласного археологічного музею.

На цьому місці знаходиться зелена зона площею близько 1 га вільна від забудови і

доступна для проведення археологічних досліджень. За наявними відомостями у центральній частині цієї ділянки знаходилася будівля церкви, збудованої з дерева, яка загинула в пожежі у 1920-ті рр. На її місці нині стоїть обеліск. Із боку ріки ділянка обмежена високою кручею, частково укріпленою від зсувів в районі оглядового майданчика, а частково порослою кущами, з ділянками, що осипаються. У обриві помітні сліди культурного шару, а біля підніжжя гори співробітники музею підбирали фрагменти керамічних виробів різного часу.

На краю обриву, у місцях виходу культурного шару, було зроблено дві зачистки довжиною 1,5—2 м кожна, висотою до 1,7 м. Зачистки показали наявність потужного культурного шару (до 1,5 м) належного до XIX — початку XX ст., у якому виявлено значну кількість фрагментів керамічного посуду та окислені вироби із заліза. Крім того, з цього шару походять нечисленні дрібні фрагменти вінець посуду доби русі XII—XIII ст. і стінок ліпного посуду червоно-коричневого кольору, вірогідно, належні до бронзового віку.

Основні роботи проводилися при шурфуванні. Шурф 1 розмірами 1 × 3 м закладено навпроти корпусу школи-інтернату, у 15 м від його огорожі, в напрямку до обеліска в центрі зеленої зони. Шурф доведено у

Рис. 1. Керамічні вироби з досліджень в ур. Посадова Гора (літописне місто треполь) у 2018 р.: А – XI–XIII ст.; В – XVI–XVIII ст.; С – XIX – початку XX ст.

різних частинах до глибини 1,2–1,4 м від сучасної поверхні. На цій ділянці виявлено такі культурні нашарування:

- верхній шар потужністю 0,3 м з чорнозему із включенням лінз з битої жовтої цегли XIX ст. та уламками кахлів XX ст. та цементного розчину. У гумусному шарі траплялися поодинокі фрагменти керамічного посуду XII–XIII та XVII–XVIII ст. і дуже окислені вироби із заліза;
- шар чорно-сірого підзолистого ґрунту потужністю до 0,6 м, у якому трапилася велика кількість фрагментів керамічного посуду

та поодинокі окислені вироби із заліза, скла (в тому числі фрагменти віконниць), свинцю та бронзи. Керамічні вироби у цьому шарі датовано XII–XIII та XVII–XVIII ст.

- шар чорно-сірого підзолистого ґрунту потужністю 0,2–0,3 м, у якому виявлено рештки печі, вирізані з лесу в оточенні фрагментів посуду, вірогідно, XII ст.

Через виявлення решток печі давньоруського часу поглиблення шурфу до материка було припинене, оскільки бажано було б повністю вивчити даний об'єкт шляхом розкопок. Шурф законсервовано до 2019 р.

Рис. 2. Знахідки з культурного шару з ур. Посадова Гора (літописне місто третє століття): 1–8, 10–13 – бронза; 9 – скло

Вивчення культурного шару в ур. Посадова Гора (літописне місто третє століття) у шурфі 1 дає змогу зробити наступні висновки:

- верхній культурний шар на глибині 0,3–0,4 м являє собою перепланування з метою планування ділянки ґрунту. Подібне планування, за отриманими в музеї відомостями, мало місце під час відновлення обеліску в центрі майданчика після Другої світової війни і оформлення паркової зони. ці відомості співпадають з віком дерева діаметром 60–70 см, від якого зберігся пеньок неподалік від шурфу. Воно було висаджене вже після перепланування ділянки.

- культурний шар, який перекривав залишки давньоруської печі, також частково міг утворитися при переплануванні ділянки, а частково – у давньоруський та пост-давньоруський час, що пояснює наявність у ньому фрагментів посуду XII–XIII та XVII–XVIII ст.

- наявність серед решток печі матеріалів XI–XII ст. може, при відсутності на цьому горизонті фрагментів кераміки XIII ст., свідчити про те, що житло було знищене і не відновлене після якихось подій XII ст., життя ж у місті тривало і у XIII ст.

Подальші дослідження на цій ділянці дозволять впевненіше реконструювати ситуацію із заселенням ділянки та залишками житла доби русі.

Шурф 2 закладено між шкільним стадіоном та обеліском. розміри шурфу 2 × 2 м, доведено до глибини 0,3–0,5 м на різних ділянках.

На глибині 0,2–0,3 м від сучасної поверхні у шурфі виявлено залягання перепаленої глини з відбитками колотого дерева (рештки стін чи печі), серед якого траплялися дрібні уламки пісковика та фрагменти керамічних виробів XII–XIII та XVII–XVIII ст. такі ж уламки траплялися у шарі гумусу, що перекривав згаданий вище об'єкт, який, вірогідно, є рештками печі пізнього часу. рештки печі зачищено, однак оскільки вони виходять за межі шурфу, дослідження після фіксації було припинено. об'єкт потребує подальшого, та, по можливості, повного дослідження.

Невелика глибина залягання культурних решток на ділянці шурфу 2 також може бути співвіднесена з переплануванням ділянки при відновленні обеліску – з тією різницею стосовно шурфу 1, що у даному випадку верхній шар ґрунту було зрізано і рештки печі опинилися близько до поверхні.

Привертає увагу виявлення у шурфі 2 великої кількості дрібних уламків пісковика, які утворилися при обтісуванні якихось великих виробів. З описів міста трипілля часів Богдана хмельницького відомо, що дерев'яна церква збудована у XVI або XVII ст. мала підлогу, зроблену з витесаних із каменю плит. Враховуючи ту обставину, що шурф 2 закладено поблизу місця, де стояв цей храм, є вірогідність, що маємо справу з ділянкою, де під час будівельних робіт проводилася обробка

чи виготовлення цих плит із каменю-піско-вику для храму.

Під час досліджень на Посадівій Горі виявлено археологічні знахідки, передусім керамічні вироби, які можна датувати різним часом, починаючи від XI—XIII ст. (рис. 1: А), до XVI—XVIII (рис. 1: В) та XIX — початку XX ст. (рис. 1: С). Інтерес становлять також виявлені у культурному шарі вироби зі скла — фрагментовані браслети (рис. 2: 9), уламки віконниць та вироби з бронзи — хрестик, застібки, гудзики, уламки браслетів, пряжки тощо (рис. 2: 1—8, 10—13), які датуються давньоруським часом та свідчать про можливість мешканців міста. Заразом перелічені

вище знахідки охоплюють понад 900-річний період історії населеного пункту, закладеного у XI ст. як давньоруське місто треполь. До останньої чверті XVII ст. він зберігав статус міста, пізніше — містечка, а у 1920-ті рр. перетворився на село.

Дослідження на Посадівій Горі надають унікальну можливість відтворити окремі сторінки цієї історії та підтвердити вже наявні відомості, зокрема стосовно будівництва храму у пізньому середньовіччі. Матеріали із розкопок після завершення обробки та підготовки до видання будуть передані до КЗ Кор Київський обласний археологічний музей у с. трипілля.

І. Готун

РОБОТИ В ГРЕБЕНЯХ НА КИЇВЩИНІ

Північна експедиція ІА НАНУ традиційно працювала у передмістях Києва: Гатному, Софіївському, Іржавині, а також продовжила вивчення давньоруського узбережжя в районі ржищів та Гребенів. останні з метою історингу сучасного стану відомих археологічних пам'яток та пошуку нових об'єктів культурного надбання обстежуються експедицією з ініціативи й за організаційного сприяння р. Бердника та за фінансування з боку очолюваної В. Колінком компанії «Візіком»¹ з 2016 р.

роботи 2018 р. були зосереджені на локальній ділянці нижче по Дніпру, на південь від села, де на пошкодженій береговою ерозією терасі та на краю корінного берега розміщені, включені до затвердженого рішенням Київської облради від 19.06.2003 р. № 099-08-XXIV Переліку археологічних пам'яток культурної спадщини Київської обл., запропонованих до занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, різночасові поселення Гребені-Панський ліс і Гребені-Виноградне, зафіксували у 1979 р. є. Максимов та І. Зеленецька та обстежили у 1991 р. М. Відейко, а у 1993 р. — В. Петрашенко й В. Козюба, та Гребені-оністратів Шпильок, виявив у 1953 р. о. тереножкін, обстежи-

ли у 1960 р. М. Шпильок і є. Петровська, у 1970 р. — є. Максимов та І. Зеленецька, у 1997 р. — М. Відейко і у 1993 р. — В. Петрашенко і В. Козюба. Названі пункти протягом 2016—2017 рр. також оглядали працівники Північної експедиції (тривалість робіт зумовлена надто густою рослинністю і плануванням подальших розвідок після опрацювання отриманих раніше матеріалів). У результаті констатовано викликані руйнуванням берегової лінії Канівського водосховища значні пошкодження культурного шару та численні сліди несанкціонованих пошуків рухомих артефактів із використанням приладів для сканування металевих предметів. Водночас, на вказаній площі, крім фіксації пошкоджень, простежене поширення археологічних знахідок за названими попередниками межами та відкрито культурно-хронологічні горизонти, які при роботах минулого століття не відзначались. особливої уваги заслуговують зібрані знахідки монгольсько-литовської доби — періоду, все ще недостатньо висвітленого в розробках з давньої історії регіону.

З огляду на існування відділених процесами ерозії від основного масиву того чи іншого пункту ділянок, з метою визначення наявності культурного шару для вирішення питання щодо проведення їх науково-рятивних розкопок, здійснено зачистки відслонень; у більшості випадків результати означених пошуків були цілком успішними.

1. Маючи нагоду, хотілось би висловити щирі вдячність радану олексійовичу та Володимирі Васильовичу за допомогу у реалізації цього цікавого й наукомісткого проекту.